

УДК: 821.161.2(09)Шевченко Т.: 82'0: 811.161.2'38

**Любов Мацько,
доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри стилістики української мови
НПУ ім. Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)**

САКРАЛЬНИЙ СТИЛЬ У ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Щодо краси сили поезії багато хто ставлять Шевченка врівень із Пушкіном і Міцкевичем. Ми підемо далі: у Шевченка сяє та гола краса поезії народної, якої у Пушкіна і у Міцкевича лише іскорки блищать. Натура Шевченка світліша, простіша і щиріша, від натури Гоголя ... Шевченко – останній Кобзар і перший великий поет нової великої літератури.

(Аполон Григор'єв, 1861 р., ж. «Время»)

Стаття присвячена з'ясуванню концептуальних значень і функцій стилістем сакрального стилю в поетичній творчості Тараса Шевченка. Мовна особистість геніального українського поета Шевченка, твори якого засвідчують максимально високий рівень володіння культурою українського креативного мовлення і текстотворення, є зразком для вивчення рідної мови і формування мовнокомунікативної компетентності в учнів і студентів. Мовна особистість національного генія і пророка є безсумнівним чинником патріотичного виховання молоді.

Ключові слова: мовна особистість, мовна свідомість, мовнокомунікативна компетентність, сакральні стилістемі.

Стаття посвящена изучению концептуальных значений и функций стилистем сакрального стиля в поэтическом творчестве Тараса Шевченко. Языковая личность гениального украинского поэта Шевченко, произведения которого свидетельствуют о максимально высоком уровне владения культурой украинской креативной речью и текстообразования, является образцом для изучения родного языка и формирования лингвокоммуникативной компетентности в учеников и студентов. Языковая личность национального гения и пророка является несомненным средством патриотического воспитания.

Ключевые слова: языковая личность, языковое сознание, лингвокоммуникативная компетентность, сакральные стилистемы.

The article is devoted to clarification of conceptual meanings and functions of stylistic features in Taras Shevchenko's poetry. The linguistic identity of genius Ukrainian poet Shevchenko, whose works demonstrate the highest level of culture in Ukrainian creative discourse and text formation, is an example for the study of the native language and formation of language communicative competence between pupils and students. Language personality of a national genius and a prophet is an undoubted factor of youth patriotic education. Modern secondary and higher education should form personality of a young man with following features: Ukrainian citizen and patriot; modern socio and cultural human, that tolerates successfully in a multicultural environment and able to withstand the pressure of globalization. It should be a well-educated Ukrainian personality with strong knowledge, positive spiritual, moral and cultural values, willingness to professional education and work according to his degree; a man with a wise mind, kind, pure, noble heart; elitist media as a socio and cultural phenomenon, Ukrainian national idea, Ukrainian worldview originality; culture constants expert and self-identified Ukrainian. In modern linguistics and language education of secondary, upper-secondary and higher education the main problem is the formation of linguistic personality of young people as a reliable statesman and successful socio-political and cultural creator. Cumulative informational and regulatory functions of the language are used in search and development of newer and more effective language communicative tactics and strategies to the needs of education for language understanding as an interactive phenomenon of social existence, which greatly affects the image of a modern society and forms it notably. A part of Shevchenko's individual style is a deep Christian-folk cultural tradition, style of biblical prophets, apostles. With the sacred area Shevchenko was familiar from the very childhood, he rethought biblical texts while seeking for higher truths. In these searches the problem of Ukraine's future was the main. He felt the need for a new language to «energetically feed the stateless nation».

Key words: *linguistic identity, linguistic consciousness, language communicative competence, sacral stylistic features.*

Постановка проблеми статті зумовлена тим, що сучасна середня і вища освіта має формувати особистість молодого людини з рисами: громадянина і патріота Української держави; сучасну соціокультурну людину, що успішно толерує у полікультурному середовищі і здатна витримати тиск глобалізаційних процесів; високоосвічену українськомовну особистість з міцними знаннями, з позитивними духовними, моральними і культурними цінностями, готовністю до професійної освіти і роботи за фахом. Це має бути людина з мудрим розумом, добрим, чистим, благородним серцем, носій української елітарності як соціокультурного феномена, української національної ідеї, своєрідності української картини світу; знавець констант української культури і її націософських лінгвокультурем; самоідентифікований українець.

У сучасній лінгвістиці і лінгводидактиці середньої, старшої і вищої школи основною проблемою є формування мовної особистості молоді як надійного державотворчого діяча і успішного суспільно-політичного та культурного творця. Кумулятивно-інформаційна й регулятивна функції мови використовуються на пошуки і вироблення все новіших та ефективніших мовнокомунікативних тактик і стратегій для потреб освіти, для розуміння мови як інтеракційного явища соціального буття (Н. Арутюнова, С. Бибик, П. Гриценко, С. Єрмоленко, Ю. Караулов, Л. Кравець, Т. Космеда, С. Єрмоленко, В. Русанівський, О. Тараненко, В. Широков, та ін.), що суттєво впливає на сучасний образ українського суспільства і помітно його формує. Цим зумовлена постановка проблеми та її значення для навчання і виховання молоді.

Поліфункційна інтерпретативна сучасна лінгвістика розглядає мовну особистість окремішно як людину *мислячу, розумну* (Homo sapiens), що є одночасно і людиною *етнічною*, носієм ознак певного стану, етносу, вдачі (Homo ethnicus, habitus). Вона ж є і людиною *діяльною* (Homo adens), *пізнавальною, когнітивною* (Homo cogitans), і людиною *смислу, сенсу* (Homo sentins) та людиною *мовлячою* (а може саме це є першим), людиною *мовнокомунікативною*, людиною (language, speech, linguist, philologist) в сучасному суспільстві. За мовнокомунікативною функцією найбільше і найточніше пізнаються і всі інші суспільні функції сучасної людини.

У мовознавчій науці формується новий напрям лінгвістичних досліджень – *лінгвоперсоналогія*, що займається описом типів мовної особистості, чинників її формування, етапів становлення і розвитку окремого мовця як індивідуальної *національномовної особистості* на тлі її епохи, свого середовища, конкретної професійно-виробничої діяльності та творчості. У навчанні й вихованні сучасної освіченої людини гармонійно поєднуються гілки усіх суспільних, природничих і гуманітарних наук: української мови, української літератури, міфології, мистецтва, історії і культури, історичного й сучасного реального українського соціуму. Це формує у молоді стійкі уявлення і поняття про національну (українськомовну в даному разі) картину світу, в якій відображається *українська ментальність* і світоглядність, *етно- і психотип* українського національного *характеру*, прагматика і прецедентність, усталеність способів життя. Така освіта сприяє вихованню української елітарної мовної особистості. У мовленні (дискурсі) мовна особистість реалізує через спілкування об'єктивні спільні фонові знання соціуму і суб'єктивні, ті, що виділяють її як індивідуальну мовну особистість на фоні мовних смаків її епохи, мовної моди та певної мовної поведінки. Мовна особистість завжди існує в певному часомовному просторі – актуалізованих ідей, концептів і концепцій, понять, значень, смислів і образів, стереотипів *мовленнєвої поведінки*, що виформувалися і діють у певний історичний час і в даній *лінгвокультурній спільноті*. Це впливає на формування усвідомлених знань конкретної практичної мови і сприяє формуванню мовної (лінгвістичної) свідомості як науково

осмисленого відбиття концептуальної картини світу і як системи поглядів на мову, що відображаються у мовній поведінці. Складниками загального поняття мовної особистості є природна заданість, мовна спроможність, мовна свідомість і мовнокомунікативна (дискурсна) діяльність, які діють поетапно і радіально-суміжно, формуючи мовно-комунікативний простір особистості, в якому і досягається мовнокомунікативна компетентність.

Мовна спроможність є першоосною для зародження і формування мовної свідомості, а з нею і становлення та розвитку мовленнєвих компетенцій, що в єдності забезпечують становлення особистості з повносилою мовно-комунікативною компетентністю. Відомий французький вчений Клод Ажеж сформулював мовну спроможність як задану природою властивість, закладену «в генетичному коді кожного індивіда у вигляді універсальної когнітивної схеми, що зафіксована на нейрологічному рівні, який від народження є сформованою даністю індивіда» [1, с. 34].

Стаття присвячена з'ясуванню концептуальних значень і функцій стилістем сакрального стилю в поетичній творчості Тараса Шевченка. Мовна особистість геніального українського поета Шевченка, твори якого засвідчують максимально високий рівень володіння культурою українського креативного мовлення і текстотворення, є зразком для вивчення рідної мови і формування мовнокомунікативної компетентності в учнів і студентів. Мовна особистість національного генія і пророка є безсумнівним чинником патріотичного виховання молоді.

Для Шевченка світ починався з України. Він першим увів в українську поезію образ України як об'єкт і середовище власного буття, глибокого осмислення, переживання, віри і мрії. «Україна для нього – це екзистенційний стан повсякдення. Образ України, яким вимальовується він у поетичному доробку Т. Шевченка, утворив на емоційному рівні те підґрунтя, що в той час і в подальшому зумовлювало спрямування інтелектуальних і теоретичних зусиль у галузі розробки філософії української ідеї» [4, с. 164]. Україна була і залишилася основним концептом його творчості навечно.

Т. Шевченко продовжив і поглибив національну українську кардоцентричну традицію, виразно окреслену у творчості Григорія Сковороди. Головною рисою поетичної творчості Шевченка є «робота» серця як центру внутрішнього життя, найглибших почуттів і найщиріших переживань. Серце для поета є способом самоусвідомлювання, шукання правди. У поезії Шевченка серце є одним з основних образів-символів. Завдяки йому стиль мислення носить софійний (мудрісний) характер, серце «правду каже», бо є першоджерелом знання, первинним знанням. Переживання цього знання виливається в поезії цілою низкою образів: «В Україну ідїть діти! В нашу Україну... Там найдете щире серце І слово ласкаве, Там найдете щирю правду, А ще може й славу... [12, с. 126], Нехай ще раз усміхнеться Серце на чужині, поки ляже в чужу землю в чужій домовині [12, с. 121].

Феномен геніальності Шевченка спонукає науковців до нового прочитання творчості його багатогранного таланту, поглибленого осмислення його місця й ролі як знакової постаті української літератури і мови, культури, історії й філософії, бо Тарас Шевченко не тільки став основоположником нової української літератури і літературної мови, а й був визначним захисником ідеї національного відродження всієї слов'янщини, був готовим заступитися за кожную добротворящу людину всіх народів і національностей на землі. Загальне поняття лексеми-етноніма Україна, що постає з поетичної мовотворчості Т. Шевченка – це концепт (логічна константа), а також словообрази, дискурси і тексти, в яких про неї йдеться. Отже, Україна – це ключова домінанта поетової мовосвідомості і структурно-художня парадигма його поетичної творчості, що розкриває глибинну суть поетичного світовідчуття, світосприймання і світогляду. Тарас Шевченко усвідомлено ставився до творення нової української літератури і мови. Його художня творчість, малярство, щоденники й листи свідчать, що вчився він усе життя і скрізь, де доводилося бути, охоче спілкувався з розумними й порядними людьми незалежно від національності, а особливо з освіченими земляками. У них він шукав іскру Божу, що розвине культурні сили до майбутнього визволення українського народу. Перебування в Україні використовував для того, щоб особисто познайомитися з письменниками, вченими, відомими землевласниками, промисловцями, нагадати про колишню славу, сучасні біди і потреби свідомої розумної роботи на майбутнє благо України.

Запоруку майбутнього національного визволення України Шевченко бачив у народній освіті, але такій, що має подаватися разом із всебічним вихованням людини і поєднуватися з національними традиціями. На його думку, освіта повинна йти разом з моральним зростанням дитини і виробленням *національного характеру*. У бесіді з Козачковським Тарас Григорович сказав про освіту: «Якщо ми задля якогось марного срібника почнемо глумитися над своїми звичаями старовини, то що з нас буде?... А на мою думку, нація без власної вдачі, що їй самій належить та її характеризує, схожа на кисіль та ще й найнесмачніший кисіль» [12, с. 369].

Назва стилю *«релігійний»* охоплює лексику усієї сфери богослужіння (метрополії, парафії, храми, служби, персоналії, предмети, одяг, церковний уклад тощо). Різниця між лексемами *релігійний*, *сакральний* в тому, що між ними стоїть поняття Сакрум (грецька назва *святості* як поняття почуття. В латинській мові слово *сакрум* має значення: *sacrum* – священний предмет; священний обряд; богослужіння; жертвоприношення; рl. таїна, містерія; *sacrosanctus a, um* 1) священний; 2) недоторканий; 3) непорушний [6, с. 194]. У сучасній англійській мові також зберігається поняття Сакрум у словах: *sacral* – обрядовий, ритуальний, сакральний; *sacrament* – 1) таїнство, 2) причастя; 3) присяга, обітниця; 4) священний символ; *sacred* – 1) святий, Священний; 2) духовний, релігійний; 3) непорушний; *sacrifice* – 1) офіра, жертва; 2) офірування,

пожертвування [7, с. 531]. Польська дослідниця М. Дальгевіч визначила й описала кілька функцій релігійної мови у польській мові та літературі. Основною серед них є сакральна функція, яку можна визначити як прийняття Сакруму (сакральності, святості), життя з ним у серці і розумі. А ще релігійній мові властиві такі функції 2) перформативна (слова ніби створюють чи змінюють реальність); 4) імпресивна: молитви-прохання; 5) експресивна: похвальні молитви, звеличення; 6) фатична функція: це заклики з Літургії, що спонукають до дії; 7) поетична функція (релігійна поезія, псалми, пісні). Дослідники російської мови надають перевагу назві «церковно-проповідницький стиль» [8, 9, с. 135–138].

Розвитку сакрального стилю української мови сприяла церковно-громадянська патріотична діяльність Івана Огієнка, який, працюючи міністром віросповідань Української Народної Республіки, видав наказ від 24 вересня 1919 р. про читання Євангеліє в українських церквах: всі Служби Божі, всі читання і співи в церкві та всі треби неодмінно правити з українською вимовою, себто так, як було на Україні завжди. У той період з'явилися дослідження Івана Огієнка про право української мови стати мовою української церкви, богослужбовою: «Світовий рух за утворення живої народної національної церкви» Тарнів, 1921; «Українська мова як мова богослужбова: Право живої мови бути мовою церкви», Тарнів, 1921; «Методи перекладу богослужбових книг на українську мову» // «Свята Служба Божа св. отця нашого Іоанна Златоустого мовою українською». Л., 1922; «Методологія перекладу Святого Письма та Богослужбових книг на українську мову». Варшава, 1927; «Церковний словник». Холм, 1942; «Українська мова в церкві» / Іларіон. Мюнхен, 1948, 48 та інш.

Українська лінгвостилістика продовжує розвивати два напрями розвитку сакрального стилю, що започаткувалися ще у кінці ХІХ століття – церковнослов'янську спадщину і власне українські внутрішні культуромовні ресурси. Іван Огієнко писав, що «ніхто в українській літературі не мав такого високо й глибоко релігійного стилю, як це дав нам Шевченко... релігійний стиль «Марії» – найвищий: Шевченко вклав сюди всю свою віруючу душу, все своє любляче серце» [10, с. 256]. Глибина релігійного стилю Шевченка криється саме в поетизмі сакральності: Виростали І вкупі вчилися, ростучи Святе діточки. Пишались святіє тії матері Своїми дітками. Із школи *Путем терновим* розійшлись Обидва. *Божії глаголи Святую правду* на землі І прорекли, і розп'ялись За воленьку, святую волю! [II, с. 326]; А радість *Матері Марії Неізреченная. Месію*. Самого Бога на землі Вона вже зріла [II, с. 326]; А я, *незлюбний, востпою*, Як процвінуть убогі села, *Псалмом і тихим*, і веселим *Святую доленьку Твою* [II, с. 311]; Я *Месію* Іду народу *возвістить*; ... пішов В Єрусалим на слово нове, поніс лукавим правди слово! Не *вняли слову!* *Розп'яли* [II, с. 327]; І ти, *великая в женах!* І їх *униніє*, і страх Розвіяла *святим огненным словом!* Ти *дух святий* свій пронесла В *душі вбогії*. Хвала! *Мужі воспрянули святіє*, По всьому

світу розійшлись. І іменем твого сина, Твоєї скорбної дитини Любов і правду рознесли По всьому світу.

Ключовим елементом Шевченкового поетичного дискурсу є концепт *слово*. Відомий дослідник поетичної творчості Тараса Шевченка Юрій Барабаш у праці «Просторінь Шевченкового слова» зазначив, що «Слово постає поняттям багатозначеннєвим, у різних семантико-естетичних функціях та емоційних аспектах. Природно, за підходу суто прагматичного це попросту елемент профанного мовлення... Проте сам Шевченко тлумачить Слово засадничо інакше, як *сакральний* знак найвищого – «од Бога» – призначення, втілення *богодуховного* начала (Слово). Символічний аналог поезії, літератури, творчості як явища всесвітнього засягу й вселюдського надбання. Слово разом з тим є для Шевченка... осердям національного духу, художнім вираженням, носієм і речником національної ідеї, під ставовим елементом національної духовної традиції, запорукою її тягlosti. Саме така багатоаспектна історіо- та націософська концепція Слова трансформується у *сакраментальному*, семантично вмирущу формулу «Для кого я пишу, для чого?» [3, с. 194].

Сакральна лексика в народному мовленні з'явилася під впливом богослужінь, ритуальних дій, але не обов'язково канонічних церковних. Могли бути дохристиянські міфічні ритуали, які супроводжувалися сакралізацією героїв, понять, подій, вчинків.

Тарас Шевченко з дитинства виростав у щирій християнській вірі, у знанні Євангелії і Богослужб. Мова Тараса Шевченка є джерелом української християнської духовності. З одного боку мова поезій Т. Шевченка відображає релігійність народної мови і народу, а з другого – виражає поетичний талант автора відчувати *сакральність* віри і творити *сакральний художній текст з візіями реального життя*. Відбувається уже двовіковий сакральний діалог «поета з народом» [11, с. 162–163]. Боже призначення бути *Апостолом, Пророком Правди і Свободи* робило Тараса Шевченка учителем народу і творцем української нації.

Література

1. Ажеж К. Человек говорящий / Ажеж К. – М. : [б. и.], 2003. – С. 34.
2. Андрущенко В. Ключові компетенції для навчання протягом усього життя – європейські рамкові установки. Рекомендації парламенту і Ради Європи 18 грудня 2006 р. / Віктор Андрущенко // Світанок Європи : Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття. – К. : Знання України, 2012. – С. 1060.
3. Барабаш Ю. Просторінь Шевченкового слова : текст-контекст, семантика – структура / Барабаш Ю. – К. : Темпора, 2011. – 510 с.
4. Горський В. Історія української філософії / Горський В. – К. : [б. в.], 1997. – С. 164.
5. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. Наукове Товариство ім. Шевченка. Бібліотека українознавства / Павло Зайцев. – Нью-Йорк – Париж – Мюнхен, 1955. – 453 с.

6. Крылова О. Существует ли церковно-проповеднический стиль в современном русском литературном языке» / О. Крылова // Библия и национальная культура : межвузовский сборник научных статей. – Пермь : Перм. ун-т., 2005. – С. 194–203.

7. Крысин Л. Религиозно-проповеднический стиль и его место в функционально-стилистической парадигме современного русского литературного языка / Л. Крысин // Поэтика. Стилистика. Язык и культура. Памяти Т.Г. Винокур. – М. : Наука, 1996. – С. 135–138.

8. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Іван Огієнко. – К. : [б. в.], 2002. – С. 256.

9. Пилипчук С. Апостол нації / С. Пилипчук // Євангеліє від Тараса : промови і доповіді на Шевченківський вечорах у Львівському університеті. – Л., 2014. – С. 167.

10. Скорина Л. Латинсько-український. Українсько-латинський словник / Л. Скорина, О. Скорина. – К. : Вид-во «Обереги», 2004. – 447 с.

11. Українсько-англійський. Англо-український словник / [колект. укл. О. Сидоренко та ін.]. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. – 640 с.

12. Шевченко Т. Видання творів : у 6 т. / Т. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 1, 2, 6.

References

1. Azhezh K. Chelovek hovoriashchii / Azhezh K. – М. : [b. i.], 2003. – S. 34.

2. Andrushchenko V. Kliuchovi kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia – yevropeiski ramkovi ustanovky. Rekomendatsii parlamentu i Rady Yevropy 18 hrudnia 2006 r. / Viktor Andrushchenko // Svitanok Yevropy : Problema formuvannia novoho uchytelia dlia ob'iednanoi Yevropy KhKhI stolittia. К. : Znannia Ukrainy, 2012. – S. 1060.

3. Barabash Iu. Prostorin Shevchenkovo slova : tekst-kontekst, semantyka – struktura / Barabash Iu. – К. : Tempora, 2011. – 510 s.

4. Horskyi V. Istoriia ukrainskoi filosofii / Horskyi V. – К. : [b. v.], 1997. – S. 164.

5. Zaitsev P. Zhyttia Tarasa Shevchenka. Naukove Tovarystvo im. Shevchenka. Biblioteka ukrainoznavstva / Pavlo Zaitsev. – Niu-Iork – Paryzh – Miunkhen, 1955. – 453 s.

6. Krylova O. Sushchestvuet li tserkovno-propovednicheskii stil v sovremennom russkom literaturnom yazyke» / O. Krylova // Bibliia i natsionalnaia kultura : mezhvuzovskii sbornik nauchnykh statei. – Perm : Perm. un-t., 2005. – S. 194–203.

7. Krysin L. Relihiyozno-propovednicheskii stil i eho mesto v funktsionalno-stilisticheskoi paradihme sovremennoho russkoho literaturnoho yazyka / L. Krysin // Poetika. Stilistika. Yazyk i kultura. Pamiati T.H. Vinokur. – М. : Nauka, 1996. – S. 135–138.

8. Ohiienko Ivan (Mytropolyt Ilarion). Taras Shevchenko / Ivan Ohiienko. – К. : [b. v.], 2002. – S. 256.
9. Pylypchuk S. Apostol natsii / S. Pylypchuk // Yevanheliie vid Tarasa : promovy i dopovidi na Shevchenkivskiyi vechorakh u Lvivskomu universyteti. – L., 2014. – S. 167.
10. Skoryna L. Latynsko-ukrainskyi. Ukrainsko-latynskyi slovnyk / L. Skoryna, O. Skoryna. – К. : Vyd-vo «Oberehy», 2004. – 447 s.
11. Ukrainsko-anhliiskyi. Anhlo-ukrainskyi slovnyk / [kolekt. ukl. O. Sydorenko ta in.]. – Kh. : Knyzhkovyi Klub «Klub simeinoho dozvillia», 2015. – 640 s.
12. Shevchenko T. Vydannia tvoriv : u 6 t. / T. Shevchenko. – К. : Naukova dumka, 2003. – Т. 1, 2, 6.

*Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
професором кафедри стилістики української мови
НПУ ім. М.П. Драгоманова
Кравець Ларисою Вікторівною*

Стаття надійшла до редакції 13 жовтня 2016 року